

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM
INNOVACIYALAR MINISTRLIGI**

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLIQTÍ
RAWAJLANDIRIW KOMITETI**

**SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASI,
SHARWASHÍLIQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
NÓKIS FILIALÍ**

**VETERINARIYA MEDICINASI HÁM SHARWASHÍLIQTAĞÍ AKTUAL
MASHQALALAR HÁM OLARDÍN SHESHIMLERI**
atamasındaǵı xalıq aralıq ilimiy hám ilimiy-texnikalıq konferenciya
materiyalları TOPLAMÍ
15-noyabr 2024-jıl

**"VETERINARIYA MEDITSINASI VA CHORVACHILIKDAGI DOLZARB
MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI" mavzusidagi xalqaro**
ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari
TO'PLAMI
15-noyabr 2024-yil

**СБОРНИК материалов
международной научно и научно-технической конференции
"АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ И
ЖИВОТНОВОДСТВА И ИХ РЕШЕНИЯ"**
15 ноября, 2024 г

NÓKIS-2024

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI JOQARI BILIMLENDIRIW, ILIM HÁM
INNOVACIYALAR MINISTRLIGI**

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASI VETERINARIYA HÁM SHARWASHÍLÍQTÍ
RAWAJLANDÍRÍW KOMITETI**

**SAMARQAND MÁMLEKETLIK VETERINARIYA MEDICINASÍ,
SHARWASHÍLÍQ HÁM BIOTEXNOLOGIYALAR UNIVERSITETI
NÓKIS FILIALÍ**

**VETERINARIYA MEDICINASÍ HÁM SHARWASHÍLÍQTAĞÍ AKTUAL
MASHQALALAR HÁM OLARDÍN SHESHIMLERI**
atamasındağı xalıq aralıq ilimiy hám ilimiy-texnikalıq konferenciya
materiyalları TOPLAMÍ
15-noyabr 2024-jıl

**"VETERINARIYA MEDITSINASI VA CHORVACHILIKDAGI DOLZARB
MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI" mavzusidagi xalqaro**
ilmiy va ilmiy-texnik anjuman materiallari
TO'PLAMI
15-noyabr 2024-yil

СБОРНИК материалов
международной научно и научно-технической конференции
"АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЕТЕРИНАРНОЙ МЕДИЦИНЫ И
ЖИВОТНОВОДСТВА И ИХ РЕШЕНИЯ"
15 ноября, 2024 г

NÓKIS-2024

	тво баллов	балло в%	тво баллов	ов%	тво баллов	ов%
Двигательна я активность	635	100%	540	81,8%	523	74,7%
Вредные привычки	542	85,4%	582	88,2%	681	97,3%
Рац.питание	480	75,6%	610	92,4%	610	87,1%
Режим дня	273	42,9%	328	49,5%	322	46,0%
Гигиеническ ий аспект	328	51,7%	443	67,1%	574	82,0%
Психологиче ский аспект	512	80,6%	622	94,2%	663	94,7%

Использованная литература

1. Бутенко, А. П. Образ жизни: проблемы и суждения Текст. / А. П. Бутенко. М., 1978. - С. 34-48.
2. Бондин, В. И. Здоровьесберегающие технологии в системе высшего педагогического образования Текст. / В. И. Бондин // Теория и практика физической культуры. 2004. - № 10. - С. 15-20.
3. Васильева, О. С. Исследование представлений о здоровом образе жизни Текст. / О. С. Васильева, Е. В. Журавлёва // Психологический вестник РГУ. Ростов-на-Дону, 1997, - Вып. № 3. - С. 406-411.
4. Тюрина Н.Е., Афоникина Н.В. Теоретическое наследие Д.И. Фельдмана // Учен. зап. Казан. ун-та. Сер. Гуманит. науки. – 2020. – Т. 162, кн. 4. – С. 101–109. – doi: 10.26907/2541-7738.2020.4.101-109.
5. Лисицын Ю.П. Образ жизни и здоровье населения. - М., 1982, - С.6.
6. Миронова Е.В. Теоретический подход к определению понятий здоровья и здорового образа жизни. Известия ПГПУ. Естественные науки. 2006. №1. (5): - С.130.

MARKAZIY OSIYODA XAVFSIZLIK VA BARQARORLIKNI TA'MINLASHNING USTUVOR YO'NALARISHLARI

Atamuratov M.U.¹, Paluaniyazov B.Ye.², Nasirov B.M.²

¹Qoraqalpoq davlat universiteti

²Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Nukus filiali

Annotatsiya. Mazkur maqolada Markaziy osiyoda xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashning ustuvor yo'nalarishlari borasidagi fikrlar ilmiy tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada Markaziy Osiyo xavfsizligi xalqaro xavfsizlikning asosiy shartlaridan biri sifatida mintaqada xavfsizlik muammosi murakkab geosiyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatga ega ekanligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, xavfsizlik, geosiyosat, barqarorlik, mafkura, buzg'unchi, terrorizm, demokratiya.

Аннотация. В данной статье представлен научный анализ мнений о приоритетах обеспечения безопасности и стабильности в Центральной Азии. Также в статье безопасность Центральной Азии, как одно из главных условий международной безопасности, научно обосновано, что проблема безопасности в регионе имеет сложную геополитическую, экономическую и социальную природу.

Ключевые слова. Центральная Азия, безопасность, геополитика, стабильность, идеология, диверсия, терроризм, демократия.

Annotation. This article presents a scientific analysis of opinions on the priorities for ensuring security and stability in Central Asia. Also in the article, the security of Central Asia, as one of the main conditions for international security, scientifically substantiates that the security problem in the region has a complex geopolitical, economic and social nature.

Keywords. Central Asia, security, geopolitics, stability, ideology, sabotage, terrorism, democracy.

Hozirgi zamonaviy davrda xavfsizlikni an'anaviy tushunishda kuch ishlatish, hududiy yaxlitlik, chegara xavfsizligi kabi omillar muhim ahamiyat kasb etadi. Bunga qo'shimcha ravishda, postmodern davrda xavfsizlikni yangi tushunishda oziq-ovqat xavfsizligi, ekologik xavfsizlik, energiya xavfsizligi va kiberxavfsizlik kabi ko'plab omillar rol o'ynadi. Har qanday davlatning milliy xavfsizligini ta'minlash xalqaro xavfsizlik va mintaqaviy xavfsizlik bilan chambarchas bog'liqdir. Markaziy Osiyo xavfsizligi xalqaro xavfsizlikning asosiy shartlaridan biridir. Mintaqada xavfsizlik muammosi murakkab geosiyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy xususiyatga ega. Hozirgi kunda xavfsizlikka tahdidlar tobora kuchayib bormoqda. Bir tomondan, Markaziy Osiyo davlatlari uchun to'g'ridan-to'g'ri tahdid yo'q, ammo jahon siyosiy sahnasidagi kuchlar muvozanatining o'zgarishi Markaziy Osiyo davlatlarining ahvoliga ta'sir qilmay qolmaydi. Qadimgi Rim olimi sitseron: "Agar siz tinchligingiz muvaffaqiyatli bo'lishini istasangiz, o'zingiz kabi urushga tayyor bo'ling", deb bejiz aytmagan. Shuni tan olish kerakki, bu tamoyilning dolzarbligi bugungi kunda ham yo'qolmagan[1].

Hozirgi vaqtda xavfsizlik nazariyasini chuqur o'rganish tendensiyalari kuzatilishi mumkin va ular an'anaviy tushunchalarni (harbiy strategiya, davlat boshqaruvi san'ati va boshqalar) siqib chiqarmoqda va bir vaqtning o'zida fanning boshqa ko'plab sohalarining predmetiga aylanmoqda. Xavfsizlik masalalarini o'rganishdagi bunday xilma-xillik ushbu konsepsiyaning holati va tavsifiga mos keladi. Ya'ni, hozirda xavfsizlik tushunchasi fanlararo va paradigmalararo qarashlar va tushunchalar majmuasiga aylandi.

Xavfsizlik masalasiga e'tiborning kuchayishi "xavfsizlik" tushunchasini aniqlash muammosi bilan bog'liq. Xavfsizlikning "yumshoq" va "qattiq" tomonlarini farqlash lozim. 1983 yilda "Odamlar, davlat va qo'rquv" [2] kitobini nashr etgan ingliz olimi B.Buzan xavfsizlikka bunday yondashuvning asoschisi hisoblanadi. Keyinchalik, konsepsiyaning "yumshoq va qattiq" tomonlari tushunchasi keng tarqalgan. "Yumshoq" tomonlar o'zlarining tarkibiy ko'lami bo'yicha "qattiq" jihatlaridan ustundir. Bu xavfsizlikning yangi jihati bo'lib, iqtisodiy xavfsizlik va ma'naviy-madaniy xavfsizlikni o'z ichiga oladi. Qolganlari

xavfsizlikning an'anaviy tushunchasiga mos keladi va harbiy kuch yondashuvlari bilan ta'minlangan jihatlardir.

Xavfsizlikni tizimlashtirishda odatda uning vertikal tuzilishi – shaxs, jamiyat, davlat, mintaqa va sayyora, gorizontal tomondan esa siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, ekologik, axborot, harbiy va ma'naviy-madaniy sohalari ajratiladi. Xavfsizlik, birinchi navbatda, buzg'unchi elementlardan (tahdidlardan) xoli bo'lish holatini anglatadi. Bu erda xavfsizlik tizimining ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan hodisalar, harakatlar, tendensiyalar, omillar, hodisalar tushuntiriladi. Odatda, ular orasida, birinchidan, xavf, tahdid va xavfni ajratsak, ikkinchidan, tahdid deyish mumkin. RFA muxbir a'zosi V.Kuznesov ta'rifiga ko'ra, "xavflar – ijtimoiy tashkilotlar va tuzilmalarga ta'sir etuvchi, ularning normal faoliyat yuritishini buzuvchi, jamiyatning tanazzulga uchrashi va parchalanishiga olib keladigan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy, texnogen va ekologik hodisalar va jarayonlarning murakkab (tizimi)dir"[3].

Markaziy Osiyoda yangi tahdidlar ham o'ziga xos ta'sirga ega bo'lib bormoqda. Xavfsizlik sohasidagi har qanday muammo ma'lum tabiat va halokat darajasiga ega. Shunday qilib, davlatlar o'z oldida paydo bo'lgan muammolarni tuzilishi va tartibga solishlari, ularning oldini olish va bartaraf etish bo'yicha vazifalarning ustuvorligini belgilashlari mumkin.

- Iqtisodiy sohadagi muammolar. Mintaqada halokatli bo'lishi mumkin bo'lgan iqtisodiy xavf va xavf-xatarlarga quyidagilar kiradi:
- Ishlab chiqarishni yanada kamaytirish, uning hajmini kamaytirish;
- Iqtisodiy aloqalarning uzilishi tufayli mintaqaviy davlatlarning industrializatsiyasi;
- asosiy fondlarning yaroqsizligining yuqori darajasi tufayli ishlab chiqarish quvvatlarining yo'qolishi;
- mintaqa davlatlarining tashqi qarzlarining ortishi;
- moliyaviy oqim va yashirin iqtisodiyotning yuqori foizi;
- ko'plab xorijiy investorlar uchun noqulay investitsiya muhiti;
- mahsulotlarning past raqobatbardoshligi;
- mintaqa davlatlarining oziq-ovqat va energiya mustaqilligini yo'qotish;
- iqtisodiyotni boshqarish tizimining bozor iqtisodiyoti talablariga javob bermasligi, soliqqa tortish tizimining nomukammalligi;
- davlat budjeti taqchilligi va tashqi savdo balansini maqbul darajadan yuqori darajaga ko'tarish kabilan kiradi.

Ijtimoiy sohadagi muammolar. Xavfsizlikning ijtimoiy sohasi iqtisodiy xavfsizlik ko'rsatkichlaridan biridir. Shu o'rinda ijtimoiy muammolar ko'pincha iqtisodiy ziddiyatlarga asoslanadi. Ijtimoiy xarakterdagi mintaqaviy xavfsizlik masalalariga quyidagilar kiradi:

- Markaziy osiyo mamlakatlari xalqlarining turmush darajasining pasayishi va ommaviy ravishda yomonlashishi, jamiyatning quyi sinfga aylanishi va qutblanish;
- yosh avlod o'rtasida giyohvandlikning kuchayishi muammosi;
- jamiyat va shaxsning axloqiy va ma'naviy tanazzulga uchrashi;

- ichki va tashqi migratsiya, shaharlarni qishloqqa aylantirish (qishloqlashtirish);
- aholining ta'lim, madaniyati va savodxonligining pasayishi;
- aholi sonining o'sishi va umr ko'rish davomiyligining qisqarishi;
- xalqning huquqiy bilimining yetishmasligi, qonunga e'tiborsizlik;
- davlat organlaridagi korrupsiya;
- yangi texnologiyalarga kirishda qoloqlik.

Ekologik muammolar. Sovet Ittifoqi davrining yangilanishi mintaqadagi ekologik vaziyatda keng namoyon bo'ldi. Biroq, ekologik muammolar nafaqat o'sha davr modernizatsiyasining qoldiqlari, balki iqtisodiyotning keskin tanazzulga uchrashi natijasidir. Mintaqada turli xil ekologik muammolar mavjud. Markaziy Osiyodagi ekologik muammolar:

- Orol dengizining qurishi (Qozog'iston, O'zbekiston);
- Sarez ko'li (Tojikiston) to'g'onining shikastlanish xavfi;
- o'tgan yadro va atom sinovlari, qayta ishlash va chiqindilar bilan bog'liq masalalar (Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, O'zbekiston);
- suv resurslaridan noto'g'ri foydalanish va boshqarish;
- sun'iy suv omborlari va to'g'onlar, gidroelektr stansiyalarning atrof-muhitga ta'siri (Qirg'iziston, Tojikiston).

Orol dengizi muammosi. Ekologlarning fikricha, Orol dengizi Markaziy Osiyo mintaqasida iqlim hosil qiluvchi element hisoblanadi. 90-yillar boshida Orol dengizi suv zahiralarining 50 foizini, 1995 yilda esa to'rtinchi qismini yo'qotdi, shuning uchun uning qirg'oqlari 100-150 kilometrgacha ko'tarildi. Bu yangi cho'lga aylangan quruq yerning shakllanishiga yordam berdi. Bir tomondan, cho'l maydonining ko'payishi, yer qobig'ining eroziyasi va botqoqlanishi, ikkinchi tomondan, iqlimning yomonlashishi jarayoni boshlandi. Shu bilan birga, Orol dengizi suv havzasida joylashgan Uyg'onish oroli bilan bog'liq yana bir muammo bor. SSSR davrida bu orolda bakterial qurollar ishlab chiqilgan va sinovdan o'tkazilgan va Orol dengizi quriganidan so'ng, ikki xil xavf paydo bo'ldi: inson tanasi uchun xavfli viruslarning tarqalishi va ularning ta'sir radiusining oshishi[4].

Markaziy Osiyo mintaqasidagi suv muammosi eng dolzarb ekologik muammolardan biri hisoblanadi. Mintaqaning gidrogeografiyasiga kelsak, bu yerda suv resurslari yetarli, ammo notekis taqsimlangan. Markaziy Osiyo mintaqasining asosiy gidroresurslari uning janubi-sharqiy qismida, ya'ni Tojikiston va Qirg'izistonda joylashgan. O'zbekiston, Turkmaniston va Qozog'iston suvning asosiy iste'molchilari hisoblanadi. Shu tufayli mintaqadagi suvsiz va suvsiz joylar mintaqada hududining katta qismini egallaydi. Bu suv muammosi mintaqada davlatlari uchun nafaqat iqtisodiy, balki harbiy-strategik ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi[5].

Siyosiy sohadagi muammolar. Siyosiy sohadagi buzg'unchi unsurlar har xil tabiat va yo'nalishga ega. U millatlararo munosabatlar, davlatlararo hamkorlik masalalari, chegara muammolari, islomiy xalqaro terrorizm va ekstremizmni o'z ichiga oladi. Mintaqadagi deyarli barcha davlatlar polietnikdir. Millatlararo munosabatlar mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashning siyosiy sohasidagi asosiy yo'nalishlaridan biridir. Mintaqaviy xavfsizlik – global xavfsizlikning tarkibiy

qismi bo'lib, yer sharining ma'lum bir mintaqasiga qaratilgan xavfsizlikka nisbatan aytiladi. Ya'ni bunda mintaqaning rivojlanishiga, barqarorligiga, undagi davlatlar guruhi o'rtasidagi aloqalarga urush, beqarorlik tahdidini solayotgan omillardan himoyalaniş holati tushuniladi[6].

Qozoq tadqiqotchisi L.Yerekeshevaning fikricha, Markaziy Osiyoda millatlararo nizolar paydo bo'lishining asosiy sababi etnik guruhlar o'rtasida, ko'pincha yer resurslari kam bo'lgan hududlarda resurslarning (hududiy, suv, energiya manbalari va boshqalar) o'zaro taqsimlanishidir. Shu omil tufayli 1989 yil Tojikistondagi tojiklar va turk-mesxetlar o'rtasida, 1990 yil O'sh viloyatidagi o'zbeklar va qirg'izlar o'rtasida, 1989 yil Qirg'izistonning Botkent tumanidagi qirg'izlar bilan Tojikistonning Isfarin tumanidagi tojiklar o'rtasida kelishmovchiliklar yuz berdi[7]. Bu muammo mintaqada "titulli xalqlar"ning milliy ozchiliklarga nisbatan ochiq millatchilik siyosati tufayli yanada keskinlashmoqda. Sobiq SSSR davlatlari mustaqillikka erishgach, millatchilik va shovinizm, ksenofobiya va etnosentrizm darajasi oshib bordi. Bu muammo mintaqada shtatlarida "titulli xalqlar"ning milliy ozchiliklarga nisbatan ochiq millatchilik siyosati tufayli yanada keskinlashmoqda. Sobiq SSSR davlatlari mustaqillikka erishgach, millatchilik va shovinizm, ksenofobiya va etnosentrizm darajasi oshib bordi.

Siyosiy sohadagi eng jiddiy muammolar qatoriga chegaradosh hududlar va mintaqadagi davlatlarning bahsli hududlaridagi mojarolar kiradi. Bu muammo Sovet Ittifoqi davridan kelib chiqqan. Bu omilga e'tibor qaratgan O'zbekiston Birinchi Prezidenti Islom Karimov: "Etnik chegaralarni qayta taqsimlash haqidagi fikrning o'zi qo'rqinchli. Mintaqamizdagi chegaralarni qayta taqsimlash xalqaro hamjamiyatga shunchalik katta ta'sir ko'rsatadiki, Bosniya va Gersegovinadagi voqealar unga nisbatan yengilroq bo'lib tuyulishi mumkin"[8]deydi. Chegara masalalarini hal etmaslik ma'muriy va iqtisodiy muammolarning paydo bo'lishiga olib keladi. Davlatlar chegarasida joylashgan ayrim qishloq xo'jaligi va sanoat ob'ektlari qaerga tegishli ekanligi to'g'risida tortishuvlarga sabab bo'ladi.

"O'zbekiston mintaqada davlatlari orasida iqtisodiy o'sish suratlari bo'yicha eng yuqori ko'rsatgichga erishmoqda. Tabiiyki ushbu mamlakatga deyarli barcha xorij davlatlari katta qiziqish bildirmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoev 2018 yilning may oyida Vashingtonga muvaffaqiyatli tashrifi amalga oshirildi. Yevropa tiklanish va taraqqiyot banki ko'p milliardlik sarmoyaviy loyihalarni tasdiqladi. 2018 yil noyabr oyida bo'lib o'tgan Investitsion forum esa O'zbekiston bozori uchun boshlangan raqobat maydoniga aylanadi" deb yozgan edi Sergey Valchenko[9].

Rossiya Federatsiyasi va Xitoy Xalq Respublikasi o'rtasida 2001 yil 16 iyundagi Tinch qo'shnilik, hamdo'stlik va hamkorlik to'g'risidagi shartnomada Rossiya Federatsiyasi va Xitoy Xalq Respublikasi o'rtasidagi mintaqadagi ikki tomonlama hamkorlik mexanizmi va davlatlar qayd etilgan va sa'y-harakatlarga hissa qo'shadi. Ushbu mintaqalarda ularning tabiatiga mos keladigan xavfsizlik va hamkorlik masalalari doirasida o'zaro aloqaning ko'p tomonlama mexanizmlarini yaratish. XXR Markaziy Osiyoga geoiqtisodiy (dunyodagi eng yirik neft

iste'molchilaridan biri sifatida) va geosiyosiy (kelajakda mumkin bo'lgan super kuch sifatida) nuqtai nazaridan qiziqish bildirmoqda.

Demak, mintaqaviy xavfsizlik – bu mintaqaviy xavfsizlik ob'ekti (Markaziy Osiyo davlatlari) uchun himoya qilish va qulay rivojlanish uchun barcha sharoitlar yaratilgan. Davlatlarning milliy xavfsizligi sohalari Markaziy Osiyo mintaqaviy xavfsizligining bir-biri bilan chambarchas bog'liq tarkibiy qismlari hisoblanadi. Bu tizimda bir zaif bo'g'inning paydo bo'lishi boshqasining zaiflashishiga yo'l ochadi. Markaziy Osiyoning ichki ahvoli zaif bo'g'in bo'lib, mintaq davlatlari yashayotgan va harakat qiladigan xalqaro muhit uchun ma'lum darajada muhit yaratadi. Xulosa qilib aytganda mustaqillikka erishgan davlatlarning milliy xavfsizligini ta'minlash ko'p bosqichli mintaqaviy xavfsizlik tizimini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Н.М. Миграционные процессы и их влияние на политику обеспечения национальной безопасности суверенного Кыргызстана в эпоху глобального развития : диссертация ... кандидата политических наук.- Бишкек, 2001.- 165 с.
2. Кузнецов В.Н. Социология безопасности: Формирование культуры безопасности в трансформирующемся обществе/ Приложение к журналу «Безопасность Евразии». – М.: Республика, 2002.С. 97.
3. Арал и взаимоотношения государств Центральной Азии. Информационно-аналитическое агентство МиК. 16 января – <http://uzland.uz/2004/january/17/03.htm>
4. Калиниченко Л.Н., Семенова Н.Н. Экономика Казахстана: крупные проблемы крупной страны / Постсоветская Центральная Азия. Потери и обретения. – М.: Изд. Фирма «Восточная литература» РАН, 1998, С. 78-79.
5. Ерекешева Л.Г. Конфликтный потенциал межэтнических отношений в центральноазиатском регионе / Центр внешней политики и анализа (Казахстан): http://www.cvi.kz/text/Safety/Konf_potencial.html
6. Жўраев С., Саидолимов С., Абдуғаниева З. Халқаро хавфсизлик. – Т.: Академия, 2007. – 8 б.
7. Каримов И. Узбекистан на пороге XXI века: угрозы стабильности, условия и гарантия прогресса. – Ташкент: Узбекистан, 1997. С.55.
8. Смирнов С.Л. Центральная Азия: проблемы безопасности. Лекции в Академии ОБСЕ (Бишкек, Кыргызстан): academy.net.kg/ru/publications/#3
9. [uza.uz // dunyovabiz/094455](http://uza.uz//dunyovabiz/094455)